

Mikä on opo-asia?

Nuorten tulkinnat tehostetusta henkilökohtaisesta oppilaanohjauksesta

Hanna Lonka, Anne-Mari Souto & Sanna Vehviläinen

Syksyllä 2021 voimaan astunut oppivelvollisuuden laajentuminen 18 ikävuoteen on ollut merkittävä muutos peruskoulujärjestelmässämme, ja se on tuonut muutoksia myös opinto-ohjauksen kentälle. Laki tehostetusta henkilökohtaisesta oppilaanohjauksesta pyrkii takaamaan jokaiselle nuorelle riittävän tuen toisen asteen valinnan tekemiseen. Artikkelissa lähestymme tehostettua henkilökohtaista oppilaanohjausta sitä saavien nuorten näkökulmasta ja olemme kiinnostuneita siitä, miten saatu tehostettu ohjaus tukee heidän koulutusvalintojensa prosessointia peruskoulun päättyessä. Kysymme, mitä nuoren toimintahorisontin kannalta merkityksellisiä asioita ohjauksessa käsitellään ja mitä sivuutetaan. Millaisilla ohjauksen käytänteillä tämä rajaus nuorten tulkinnan mukaan rakentuu? Artikkelissamme yhdistämme kasvatussociologista tutkimusta nuorten koulutusvalinnoista ohjauksen käytänteitä ja vuorovaikutusta käsittelevään tutkimukseen. Analyysimme osoittaa, että vaikka ohjauksen ajatellaan lähtökohtaisesti olevan holistista ja nuoren koko elämänkentän huomioivaa, rajautuu nuoren toimintahorisontista tehostetunkin ohjauksen ulkopuolelle tiettyjä nuorille merkityksellisiä teemoja, jotka liittyvät erityisesti sosiaalisiin suhteisiin sekä sosiaalisten erojen ja eriarvoisuuksien kysymyksiin. Tutkimuksemme aineiston muodostavat keväällä 2023 ja 2024 kerätyt tehostettua ohjausta saaneiden 9.-luokkalaisten nuorten haastattelut.

Asiasanat: yläkoululaiset, oppilaanohjaus, tehostettu henkilökohtainen oppilaanohjaus, yhteishaku, kasvatussociologia

Syksyllä 2021 voimaan tulleen opivelvollisuuden laajentumisen yhteydessä säädettiin laki koulujen velvollisuudesta järjestää tehostettua henkilökohtaista oppilaanohjausta sitä tarvitseville oppilaille (Perusopetuslaki 11 a §). Tämä uusi ohjauksen muoto tulee kohdentaa niille oppilaille, joille kaikille yhteiset opinto-ohjauksen keinot eivät ole riittäviä varmistamaan siirtymää toiselle asteelle (Opetushallitus 2015). Tehostetun henkilökohtaisen oppilaanohjauksen tavoitteena on, että jokainen nuori löytäisi peruskoulun jälkeen mielenkiintonsa ja vahvuksiensa mukaisen jatko-opiskelupaikan. Tavoitteena on myös vähentää oppijoiden välistä eriarvoisuutta ja edistää koulutuksellista yhdenvertaisuutta. (Niemi 2022.) Tässä artikkelissa tarkastelemme tehostettua henkilökohtaista oppilaanohjausta (myöhemmin tehostettu ohjaus) sitä saaneiden nuorten näkökulmasta. Olemme kiinnostuneita siitä, miten se tukee heidän koulutusvalintojensa tekemistä.

Yhteishaku yhdeksännen luokan keväällä on poikkeuksellisen merkittävä taitekohta koulutusjärjestelmässämme, sillä tällöin tapahtuu jakautuminen kahteen erilliseen toisen asteen koulutusreittiin, ammatilliseen koulutukseen ja lukiokoulutukseen (Niemi ym. 2019, 49). Tutkimukset ovat osoittaneet, että monilla 9.-luokkalaisilla tulevaisuus voi kuitenkin olla vielä hämärän peitossa ja monet tekijät voivat tuottaa nuorelle haasteita tehdä koulutusvalintoja peruskoulun päättyessä (Tolonen & Aapola-Kari 2021; Niemi ym. 2019). Tässä siirtymävaiheessa korostuu ohjauksen merkitys.

Tässä tutkimuksessa lähestymme nuorten koulutusvalinnan tekemistä toimintahorisontin käsitteellä (Hodkinson & Sparkes 1997). Koulutusvalinta tehdään aina suhteessa yksilölliseen toimintahorisonttiin (Hodkinson & Sparkes 1997; Varjo, Holmberg & Kalalahti 2019, 226). Käsite korostaa sitä, että nuorten

käsitykset itselleen mielekkäistä ja mahdollisista valinnoista eivät määräydy pelkästään yksilöllisten tekijöiden perusteella, vaan niihin vaikuttavat merkittävästi myös monet yhteiskunnalliset tekijät. Näitä toimintahorisonttia muovaavia tekijöitä ovat esimerkiksi nuoren sosiaaliset verkostot, harrastukset, alueellisuus, sukupuoli, perheen sosioekonominen asema ja etnisyys (Hodkinson & Sparkes 1997; Tolonen & Aapola-Kari 2021; Ball, Reay & Davis 2002).

Toimintahorisontin käsite ottaa huomioon myös opinto-ohjauksen käytänteisiin kohdistetun kritiikin, jonka mukaan nuoren elämäntilannetta ei opetus suunnitelman holistisuutta (Esbroeck 2008; Opetushallitus 2015; Opetushallitus 2023) korostavista tavoitteista huolimatta tarkastella riittävän kokonaisvaltaisesti. Ohjauksen käytänteissä korostuvat yksilökeskeiset ja psykologiset lähestymistavat, jotka usein sivuuttavat yhteiskunnallisten tekijöiden merkityksen opintoihin kiinnittymisessä sekä koulutusvalintojen tekemisessä. Tutkimukset ovat esimerkiksi osoittaneet, että nuorten perhesuhteet, elämäntilanne sekä kokemukset syrjinnästä ja rasismista ovat aiheita, jotka ohjauksessa on pitkälti sivuutettu, vaikka ne ovat merkityksellisiä nuoren toimintahorisonttia muovaavia tekijöitä (Varjo, Holmberg & Kalalahti 2019; Souto 2020, 319). Myös viimeaikaisissa kansainvälisissä uraohjausta koskeissa keskusteluissa on painotettu sitä, että jos ohjauksella halutaan edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta, tulee ohjauksessa tunnistaa ja käsitellä niitä yhteiskunnallisia erojen ulottuvuuksia, jotka tuottavat eriarvoisuutta yksilöiden toimintahorisontteihin (Sultana 2018; Hooley, Sultana & Thomsen 2018). Tämä olisi merkityksellistä myös silloin, jos tehostetulla ohjauksella haluttaisiin vastata koulutuksellisen eriarvoisuuden vähentämiseen.

Huolimatta ohjauksen roolin korostumisesta sekä eurooppalaisessa että kotimaisessa koulutuspolitiikassa (Hooley, Sultana &

Thomsen 2018; Varjo, Kalalahti & Silvonen 2020), oppilaanohjausta on tutkittu melko vähän Suomessa. Perusasteen opinto-ohjausta on tarkasteltu lähinnä oppilaiden päätöksentekoprosessin (Niemi 2016) ja tiettyjen erityisryhmien, kuten maahanmuuttotasaisten (esim. Souto 2020) ja erityisoppilaiden (esim. Niemi 2015) näkökulmista. Tehostetun oppilaanohjauksen prosessien tarkastelu edellyttää kuitenkin päätöksenteon prosessia laajempaa, vuorovaikutuksellisempaa ja nuoren elämäntilanteen kokonaisvaltaisemmin huomioivaa tutkimusotetta.

Tutkimuksemme aineiston muodostavat tehostettua ohjausta saaneiden 9.-luokkalaisten nuorten haastattelut (N=30), jotka on kerätty keväällä 2023 ja 2024 kolmesta eri yläkoulusta.

Tarkastelemme nuorten haastattelupuheesta, miten saatu tehostettu ohjaus tukee heidän koulutusvalinnan pohdintojaan peruskoulun päättyessä. Tarkemmin kysymme, mitä nuoren toimintahorisontin kannalta merkityksellisiä asioita ohjauksessa käsitellään ja mitä sivuutetaan? Millaisilla ohjauksen käytänteillä nämä sivuuttamiset ja rajaukset nuorten tulkinnan mukaan rakentuvat? Analyysissämme rakennamme kuvaa ”oposiasta” eli siitä, mistä ohjauksessa nuorten näkökulmasta puhutaan ja mistä ei. Nuorten haastattelupuhetta tarkastelemme suhteessa toimintahorisontin käsitteeseen (Hodkinson & Sparkes 1997) sekä ohjauksen käytänteitä ja vuorovaikutusta käsittelevään kirjallisuuteen (Vehviläinen 2001; 2014).

Oppilaanohjaus peruskoulussa

Peruskoulussa tarjottavan oppilaanohjauksen sisällöistä, tavoitteista ja toteuttamisesta on säädetty valtakunnallisella tasolla perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2015). Yläkoulussa kaikille

suunnattua oppilaanohjausta toteutetaan yksilön elämäntilanteeseen syventyvällä henkilökohtaisella ohjauksella sekä pienryhmä- ja luokkamutoisella ohjauksella. (Opetushallitus 2015, 444; Jahnukainen ym. 2019, 35.) Lisäksi oppilaanohjauksen osana oppilaille järjestetään yläkoulun kaikilla vuosiluokilla työelämään tutustumisen jaksoja (TET). Joissakin kunnissa on myös mahdollista suorittaa perusopetusta työelämäpainotteisesti valinnaisaineen muodossa (TEPPO), jolloin työelämään tutustumisjaksoit rytmittävät oppilaan lukuvuotta. Teppoon osallistuminen merkitsee aina sitä, että nuori saa tehostettua ohjausta. Tehostettu ohjaus on osa peruskoulun ohjaukokokonaisuutta (Niemi 2022). Se on lisäohjauksen muoto, jota tulee tarjota nuorelle tarvelähtöisesti vuosiluokilla 8 ja 9 (emt). Havaintojemme ja Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (2024) selvityksen mukaan tehostetun ohjauksen saaminen on useimmiten toteutunut yksilöohjauksina sekä työelämään tutustumisjaksoina.

Opetushallituksen laatimissa hyvän ohjauksen kriteereissä oppilaan koulutusvalinnan prosessointia tulisi lähestyä holistisesti eli huomioiden ne moninaiset tekijät, jotka nuorelle ovat merkityksellisiä tulevaisuuden suunnan pohdinnassa ja konkreettisesti koulutusvalinnan tekemisessä (Opetushallitus 2023). Oppilaanohjauksessa käsiteltäviä aiheita ovat esimerkiksi opiskelutaidot, kouluun kiinnittyminen, itsetuntemus, työelämä ja erilaiset koulutus- ja ammattialat. Lisäksi sukupuolten tasa-arvon edistäminen sekä eriarvoistumisen ja syrjäytymisen ehkäiseminen ovat keskeisiä tavoitteita. (Opetushallitus 2015; Niemi 2022.) Tehostetun ohjauksen osalta oppilaanohjaajalla on viime kädessä päätösvalta sen suhteen, kenelle tehostettua ohjausta kohdennetaan. Petri Niemen (2022, 20) mukaan mahdolliset syyt voivat olla sosiaalisia tai liittyä esimerkiksi oppilaan oppimiseen tai terveydentilaan. Tehostettu ohjaus on oma

itsenäinen ja erillinen prosessinsa muista koulun oppimisen tuen ja oppilashuollon prosesseista, mutta eri toimijoiden tulee kuitenkin tehdä yhteistyötä (emt., 7–10).

Nuorten toimintahorisontit koulutusvalinnoissa

Tutkimuksessa yhdistämme kasvatussociologista ymmärrystä nuorten koulutusvalinnoista ohjauksen käytänteitä ja vuorovaikutusta käsittelevään kirjallisuuteen. Keskeisenä kasvatussociologisena käsitteenä käytämme toimintahorisonttia (*horizon for action*), jonka ymmärrämme Hodkinsonin & Sparkesin (1997) tavoin areenana, jossa yksilöiden toiminta ja päätöksenteko tapahtuvat tiettyjen resurssien ja rajoitusten ohjaamina (Souto 2016; Toiviainen 2019). Nuoren yksilöllinen toimintahorisontti on muovautunut elämäkokemusten myötä vuorovaikutuksessa läheisten ihmisten ja laajemman sosiaalisen ympäristön sekä siihen kytkeytyvien yhteiskunnallisten rakenteiden ja normien kanssa (Hodkinson & Sparkes 1997, 33; Varjo, Holmberg & Kalalahti 2019, 225). Nuoren sosiaaliset verkostot, harrastukset, alueellisuus, sukupuoli, perheen sosioekonominen asema ja etnisyys ovat kaikki tekijöitä, jotka voivat olla merkityksellisiä toimintahorisonttia rajaavia tai sitä laajentavia tekijöitä (Tolonen & Aapola-Kari 2021).

Nuorten koulutusvalintojen tarkasteleminen suhteessa toimintahorisontin käsitteeseen kyseenalaistaa ajatuksen nuorista vapaina valitsijoina, jotka perustavat päätöksensä rationaaliseen arvioon omista kyvyistään ja vahvuuksistaan sekä niiden suhteesta tarjolla oleviin mahdollisuuksiin (Hodkinson & Sparkes 1997). Tehdyt valinnat ovat pikemminkin usein hyvin käytännöllisiä ja tunnepohjaisia sekä kontekstisidonnaisia (emt.). Toimintahorisontti rajaa havaitsemista niin, että sen ulkopuolella olevat asiat rajautuvat pois nä-

kyivistä siinä, missä sen sisällä olevat asiat nähdään entistä selvemmin (Varjo, Holmberg & Kalalahti 2019, 226). Toimintahorisonttiin sisältyy kuitenkin aina muutoksen mahdollisuus (Hodkinson & Sparkes 1997). Esimerkiksi Janne Varjo, Liila Holmberg ja Mira Kalalahti (2019) ovat osoittaneet maahanmuuttotasaustaisten nuorten koulutus- ja työuria koskevassa tutkimuksessaan, että vaikka heidän tutkimukseensa osallistuneiden nuorten toimintahorisontteja ovat muovanneet erityisesti kielitaito, rasismin ja toiseuden kokemukset sekä perhesuhteet, ovat aiemmin toimintahorisonttia rajoittaneet tekijät saattaneet kääntyä myöhemmin voimavaraksi. Ohjaus voi osaltaan auttaa nuoria laajentamaan toimintahorisonttiansa rajoja.

Kysymystä siitä, mitä ohjauksessa käsitellään ja mihin nuoren toimintahorisontin eri ulottuvuuksiin keskitytään, lähestytään tässä tutkimuksessa ohjauksen käytänteisiin ja ohjausvuorovaikutukseen keskittyneen tutkimuksen näkökulmasta. Näissä tutkimuksissa on keskitytty tarkastelemaan ohjausvuorovaikutuksen rakentumista ja erilaisia vuorovaikutuksen käytänteitä, joilla ohjaajat työtään tekevät. Ohjaus perustuu keskustelullisiin menetelmiin ja se periaatteessa mahdollistaa ohjattavan kokemusten ja tarpeiden huomioon ottamisen. Tällöin ohjaajan keskeiset työvälineet ovat erilaisia vuorovaikutuksen keinoja, kuten kysyminen, neuvominen ja arvioiminen (Vehviläinen 2001, 2014), ehdottaminen (Stevanovic ym. 2018) tai palautteen antaminen (Weiste 2018). Kysymysten avulla ohjaaja vaikuttaa voimakkaasti vuorovaikutukseen muovaten aktiivisesti ohjauskeskustelun kulkua ja sitä, mitä asioita keskustelussa nostetaan esiin ja mitä toisaalta jää huomiotta. Siksi kysyminen, kuten muutkin vuorovaikutuksen keskustelukeinot, ovat keskeisiä ammatillisen vaikuttamisen ja vallankäytön elementtejä. (Vehviläinen 2014, 140.) On luonnollista, että keskityttäessä yhteen asiaan, saattavat toiset jäädä vähem-

mälle huomiolle tai kokonaan käsittelemättä. Ohjaustyötä tekevien on kuitenkin tärkeää olla tietoisia siitä, mihin huomio kohdistetaan ja miksi valitaan keskittyä tiettyihin asioihin toisten sijasta. (emt., 219.)

Aiemmissa ohjausvuorovaikutukseen keskittyneissä tutkimuksissa on havaittu, että koulun opinto-ohjaajilla on näyttänyt olevan taipumus keskittyä ongelmiin, jotka he ovat kokeneet voivansa ratkaista ja korjata (Souto 2020; Vehviläinen & Souto 2022, 459). Tätä ratkaisu- sekä koulukeskeisyyden korostumista ohjauksessa voi selittää osaltaan se, että koulu instituutiona asettaa paineita ja tavoitteita ohjaajien työlle. Myös oppivelvollisuuden laajeneminen edellyttää, että jokaiselle nuorelle tulisi löytää jatko-opiskelupaikka peruskoulun jälkeen. Toisaalta tehostetulle ohjaukselle asetettavat tavoitteet yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä edellyttävät sitä, että ohjauksessa tunnistetaan ja käsitellään myös nuoren toimintahorisontin yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia (Niemi 2022). Tässä tutkimuksessa näiden tavoitteiden toteutumista ja nuorten saamaa tukea tarkastellaan tehostettua ohjausta saaneiden nuorten näkökulmasta. Kyse on myös viime kädessä nuorten tuen tarpeiden ja saadun ohjauksen kohtaamisesta tai kohtaamattomuudesta.

Tutkimusasetelma

Tutkimus on osa Itä-Suomen yliopistossa käynnissä olevaa ohjauksen koulutuksen hanketta ”Tehostettu henkilökohtainen oppilaiden ohjaus – työprosessit, kohtaamiset ja oppilaiden toimijuus” (TEHEKOP). Tutkimusaineistona toimivat kolmesta eri yläkoulusta keväällä 2023 kerätyt tehostettua ohjausta saaneiden 9.-luokkalaisten nuorten haastattelut (N=17), joita ovat tehneet Hanna Lonka, Anne-Mari Souto ja Liisa Kuukasjärvi. Näiden lisäksi aineistona on käytetty keväällä 2024 Hanna

Lonkan keräämiä haastatteluita (N=13). Kaikki aineistoa keränneet tutkijat viettivät ennen haastatteluiden suorittamista kohdekouluilla useamman viikon, jolloin haastatteluihin osallistuneet nuoret tulivat tutuiksi. Tieto nuoren saamasta tehostetusta ohjauksesta saatiin opinto-ohjaajien kautta. He auttoivat myös nuorten huoltajien kontaktoimisessa.

Tutkimuskoulut sijaitsivat pääkaupunkiseudulla ja Pohjois-Karjalassa. Kyseisissä kunnissa, joissa koulut sijaitsevat, on suoritettu kuntakohtaiset tutkimuslupaprosessit. Haastatteluiden toteutuksessa on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan tutkimuslupiin liittyviä ohjeita ja hankkeelle on saatu Itä-Suomen yliopiston tutkimuseettisen toimikunnan lausunto. Haastatteluihin osallistuville nuorille korostettiin, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja he voivat keskeyttää osallistumisensa missä vaiheessa tahansa. Tehostetun ohjauksen saaminen tutkimukseen osallistuneiden nuorten kohdalla on tarkoittanut sitä, että he ovat saaneet enemmän yksilöohjauksenkertoja. Tämän lisäksi osa on suorittanut myös ylimääräisiä työelämään tutustumisjaksoja (teho-TET) ja osa on suorittanut työelämään tutustumista valinnaisaineena (TEPPO).

Aineisto on analysoitu dialogisen tematisoinnin (Koski 2011) keinoin Atlas.ti-tekstianalyysiohjelmaa hyödyntäen. Lonka aloitti aineiston analyysin lukemalla litteroitua haastatteluaineistoa siitä näkökulmasta, minkälaiset tekijät näyttäytyivät nuorille merkityksellisinä heidän puhuessaan koulutusvalintoihinsa liittyvistä pohdinnoistaan ja perusteluistaan. Tietyt teemat ja aiheet toistuivat nuorten puheessa, joiden mukaan aineistoa koodattiin ja luokiteltiin. Tällaisia olivat esimerkiksi perhe, ystävät, oma kiinnostus, vahvuudet, oppilaitoksen ilmapiiri, kiusaaminen, syrjintä ja sukupuoli. Tässä keskeisenä teoreettisena keskustelukumppanina ovat toimintahorisontin käsitteen (Hodkinson & Sparkes 1997)

ohella kasvatustieteologiset nuorten koulutusvalintoihin keskittyneet tutkimukset, joiden avulla nuorten puheesta tunnistettiin niin yksilöllisiä kuin yhteiskunnallisia toimintahorisonttia muovaavia tekijöitä.

Tämän jälkeen rajasimme analyysiä nuorten puheeseen heidän saamastaan tehostetusta ohjauksesta. Kiinnitimme huomion siihen, miten nuoret kuvasivat saatua ohjausta, mihin ohjauksessa on heidän mukaansa keskitytty ja minkälaisissa asioissa he kuvasivat saaneensa ohjauksesta apua ja tukea. Lisäksi luimme nuorten ohjauspuhetta myös siitä näkökulmasta, mistä asioista heidän mukaansa ei oltu opon kanssa keskusteltu tai mistä heidän mielestään opon kanssa ei kuulu puhua. Nämä keskustelunaiheet edustivat toimintahorisontin eri ulottuvuuksia. Nuorten ohjauspuheeseen keskittyneen luennan myötä aineistosta alkoi hahmottua ”opo-asia” -kategoria, jota nuoret itse käyttivät puheessaan. Opo-asian hahmottumisen myötä kiinnostuimmekin myös siitä, miten tämä opo-asia rakentuu nuorten näkökulmasta. Tässä keskeisenä tulkinnallisena linsinä toimi ohjauksen vuorovaikutuskäytänteisiin kohdistunut tutkimus eli havainnot siitä, mitä nuoret kertoivat opon konkreettisesti tekevän ja sanovan ohjaustilanteessa. Tämä tutkimus auttoi meitä erittelemään sitä, miten eri ohjauksen käytänteillä, kuten kuuntelemisella, kannattelemisella, kysymisellä tai neuvomisella ohjaajat ottivat mukaansa tai tulivat sivuuttaneeksi tiettyjä nuorille koulutusvalinnan tekemisessä merkityksellisiä tekijöitä ja ilmiöitä.

Opo-asian rakentuminen

Mistä opon kanssa puhutaan?

Saatu tehostettu ohjaus tukee nuoria monissa heille koulutusvalinnan kannalta merkityksellisissä pohdintoissa, ja nuorten puheessa toistuivat tietyt sisällölliset teemat, joihin

heidän mukaansa ohjauksessa erityisesti keskitytään. Huomionarvoista on se, että nuorilla näyttää olevan selkeitä ja vahvoja näkemyksiä siitä, minkälaisista asioista ja aiheista opon kanssa voi ja kuuluu käydä keskustelua. Nämä käsitykset eivät välttämättä ole auki puhuttuja, mutta ne voivat ohjata sitä, minkälaisien asioiden kanssa nuoret opon luokse hakeutuvat ja mitä he omasta elämästään, ja samalla toimintahorisontistaan, jakavat opoille ohjauskeskusteluissa. Tästä toimii esimerkkinä seuraava nuoren aineistositaatti opon työkuvioiden liittyvistä tulkinnoista:

Oppilas: Varmaan sellaiset, mitkä ei opon työkuvioiden kuulu, just vaikka, en tiää, että minkä väriset sukat on päällä. Se voi olla vähän sellaista. Toki voi siinä tulla läheisempi suhde opoon, että. En tiää, mutta sellaista, niin kun opolle sanotaan mitä opolle sanotaan.

Haastattelija: Mitä sun mielestä opolle sit sanotaan?

Oppilas: Just vaikka koulunkäyntiin ja tällaista, tulevaisuuden mietiskelyä ja... Ja varmaan se nykyhetkenkin, että mietit vaikka opiskelumenetelmiä ja näitä. Sellasta, missä tarvii apua ja tällaista.

Haastattelija: Joo. No voiko opon kanssa jutella just vaikka perhetilanteesta tai jostain tällaisista kaveriasioista?

Oppilas: No, voi varmaan, mutta jos löytyy joku muu, niin sitten sille. Jotkut on sitä varten, niin niille. Ja opolle sitten näistä koulujutuista, niin ei mene opolla aikaa... No, ei nyt hukkaan, mutta muihin asioihin.

Aineistositaatin nuori tekee puheessaan rajanvetoa opolle kuuluvien ja kuulumattomien asioiden välillä sekä pohtii niiden suhdetta koulun muihin ammatillaisiin. Tietyt toimintahorisontissa merkitykselliset tekijät nuori lukee kuuluvaksi muille ammatillaisille siinä missä opon rooli korostuu kumppanina koulunkäyntiin liittyvien asioiden käsittelyssä. Opolle kuuluvat ”koulujutut” kattavat nuoren tulkinnoissa sekä yksilöllisiä oppimisen ja opiskelun kysymyksiä että tulevaisuuden yhteishakuun ja mahdollisiin jatko-opintovaihtoehtoihin liittyviä pohdintoja. Muiden

tutkimusten (Niemi ym. 2019; Vehviläinen & Souto 2022) tavoin myös tämän tutkimuksen nuorten puheessa korostuu ohjauksen koulukeskeisyys, ja edellä kuvatut oppimisen ja opiskelun kysymykset ovat nuorten mielikuvissa keskeisiä opo-asioita. Mahdollisia jatko-opintovaihtoehtoja taas lähestytään nuorten puheen mukaan erityisesti yksilöllisistä vahvuuksista ja kiinnostuksen kohteista käsin. Vahvuudet ja mielenkiinnon kohteet olivat usein ensimmäisiä asioita, jotka nuorille tulivat mieleen ohjauksesta ja siellä käsitellyistä aiheista. Tästä toimii esimerkkinä seuraava katkelma erään nuoren haastattelusta:

Haastattelija: No puhutaas lisää tosta ohjauksesta, kun sä oot käynyt opon luona juttelemassa, ennen sitä yhteishakua, nii nyt kun sä muistelet niitä ohjauksetoita, nii mitä asioita te ootte käsitelly niissä ohjauksissa?

Oppilas: Just jotain omia vahvuuksia ja mielenkiinnon kohteita ja.

Se, että nuori liittyy ohjaukseen ensimmäisenä vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet, osoittaa niiden keskeisen roolin ohjauksessa. Näihin keskittyminen on nuoren näkökulmasta merkityksellistä, mutta ne kertovat myös psykologisen lähestymistavan painottumisesta ohjauksessa. Psykologispainotteisilla lähestymistavoilla tarkoitetaan sitä, että yksilön vahvuuksia ja mielenkiinnonkohteita tarkastellaan irrallisina siitä sosiokulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista, jossa hän elää (Hodkinson & Sparkes 1997; Sultana 2018). Käytännössä se näkyy myös erilaisen testien suosimisena. Nuorten puheessa korostuu siis näkemys, jossa koulutus- ja ammatinvalinnan selkiyttämiseksi nuoren tehtävänä on erityisesti omien kykyjen ja kiinnostuksen kohteiden sekä saatavilla olevien mahdollisuuksien arviointi. Tämän jälkeen valinta tehdään suhteuttamalla omia kykyjä näihin tarjolla oleviin mahdollisuuksiin. (Hodkinson & Sparkes 1997, 31.) Tämä

edustaa ohjauksessa perinteistä ”matching”-ajattelua, jossa yksilön kyvyt ja kiinnostukset yhteensovitetaan työmarkkinoiden tarpeiden ja vaateiden kanssa (Sultana 2018). Tämä ohjauksen lähestymistapa kiteytyy seuraavassa aineistositaatissa, jossa nuori jäsentää saamaansa ohjausta ja sen kulkua:

Oppilas: No ehkä se just alko silleen, että mietittiin silleen mikä vois itseä kiinnostaa ja sit sen jälkeen just on katottu vahvuuksia ja sitten yhdistely, et mitkä mielenkiinnon kohteet liittyy mihinkin vahvuuteen, ja näin...melkein kaikissa keskusteluissa on tullu silleen jotain asioita silleen, et on ehkä vähän varmempi niistä valinnoista ja...sitten ku asioita on silleen sanonut ääneen, ni sit se on silleen tietää, et mikä niistä kiinnostaa eniten...tavallaan jokaisesta (ohjauskeskustelusta) on aina saanu hyötyä silleen, et on saanut niitä omia ajatuksia silleen purettua, et mitä haluu tehdä.

Ohjaus mahdollistaa nuorelle ajatusten purkamisen, ja asioiden ääneen sanomisen myötä nuori kuvaa saaneensa selkeyttä ja varmuutta käsillä oleviin valintoihinsa. Nuoret kuvaavat puheessaan toistuvasti kuitenkin myös sitä, että ohjauksessa joudutaan käymään neuvotteluja ja suhteuttamaan nuoren kiinnostuksen kohteita erilaisiin valinnanmahdollisuuksia rajoittaviin tekijöihin. Nämä nuoren toimintahorisonttia rajaavat tekijät, joihin ohjauksessa keskitytään, liittyivät nuorten puheessa tyypillisesti koulumenestykseen ja arvosanoihin sekä näiden suhteeseen eri hakuvaihtoehtojen piste- ja keskiarvorajoihin (Tolonen & Aapola-Kari 2021). Hakupisteiden laskeminen ja suunnitelmien laatiminen arvosanojen korottamiseksi olivat nuorten puheessa toistuvia teemoja. He kertoivat saaneensa näihin asioihin ohjauksesta tukea, kuten seuraava nuoren esimerkki osoittaa:

Oppilas: Tietysti keskiarvoa katottiin ja miten pitäis korottaa ja kuinka paljon...(opo) just kyseli, että mitä mä voisin niistä korottaa, mitkä olis mahdollisia korottaa. Jos ne seiskat eka pois just, et mitkä

seiskat olis mahdollista saada pois ja mitkä olis mahdollista saada ysiin taas.

Oppilas: Tietenkin ihan peruskuulumiset ja sitten siitä ehkä minne just hakee... (opo) esitteli mulle nää lukiot ja mahdolliset lukiot mihin vois hakea ja just TUVA:n esimerkiks. Ja sitten, en muista kun mä sanoin aika heti että ei amikset kiinnostaa, niin niitä me ei edes käyty läpi hirveesti tietenkään... Ja sit me puhuttiin tosta IB-linjasta aika paljon ja se vaan kyseli et mikä kiinnostais ja mikä ois mahdollista.

Jälkimmäisessä aineistositaatissa nuori vetää yhteen käymiensä opokeskusteluiden sisältöä. Nuoren summaus ”mikä kiinnostais ja mikä ois mahdollista” kuvastaa tätä tasapainoilua nuoren omien kiinnostusten kohteiden ja arvosanojen asettamien reunaehto- jen välillä. Ohjauksessa on nuoren puheen mukaan painotettu nuoren kiinnostuksen kohteista nousevien koulutusvaihtoehtojen käsittelyä ja sisältöjä, mikä osaltaan vahvistaa nuorten koulu- ja yksilökeskeisiä mielikuvia opo- asioista.

Mistä opon kanssa ei puhuta

Opo-asian ulkopuolelle jää nuorten puheen mukaan toimintahorisontin ulottuvuuksia, jotka liittyvät heille merkityksellisiin sosiaali- suhteisiin. Kuten edellisen luvun ensimmäisessä aineistoesimerkissä nuori kuvasi käsitystään siitä, minkälaiset asiat hänen näkökulmastaan kuuluvat opon kanssa keskusteltavien aiheiden joukkoon, sosiaali- suhteisiin liittyvät kysymykset rajautuivat tästä kouluasioihin keskittyvästä näkemyksestä ulos. Kyseisen aineistoesimerkin nuoren näkemys oli, että keskustelut nuoren sosiaalisista suhteista veisivät opon työaikaa hänelle kuu- lumattomien asioiden hoitamiseen. Nuorelle merkityksellisissä ihmissuhteissa tapahtuvat asiat voivat kuitenkin heijastua monin tavoin niin nuoren jaksamiseen ja hyvinvointiin, mutta myös koulumotivaatioon sekä kouluun kiinnittymiseen, kuten nuori seuraavassa aineistositaatissa omaa tilannettaan kuvaa:

Oppilas: No ku mulla on tässä ollu niin kun vanhempien erot ja just kaikki tällaset, niin kyl ne on vaikuttanu koulumotivaatioon... ja sit ku (vanhemmalle) on tulossa semmonen (toimenpide), kolme päivää ennenku mul on ne pääsykokeet... niin kyl se vaikuttaa pääsykokeisiin ja koko niin kun henkiseen hyvinvointiin, et motivaatio on laskenu ihan koko ajan... ni ne on siis just semmosta, että joko on koulussa jotain puolet päivää tai sit tulee semmonen kunnan päänsärky...

Haastattelija: Mut tunnistaaks nää sit koulussa just vaikka opettajat tai opo tai kaikki nää, että kuinka isosti se vaikuttaa se kotitilanne sit just siihen koulu- suorittamiseen tai siihen?

Oppilas: Kyllä must tuntuu, että ne on tossa kolmen viikon aikana huomannu, että mulla on semmosia vajanaisia päiviä... vaikka maanantaina koko päivän koulussa ja seuraavana päivänä mä oon yhen tunnin ja seuraavana päivänä taas en oo... niin must tuntuu, et kyl ne on huomannu silleen... Ei ne (koulussa) sano siis mitään, mut mä jotenkin tunnistan, tai sil- leen luulen, et kyl ne huomaa. Yleensä mä oon ollu semmonen koulus, et mä vähän niin kun pelkään jäädä koulusta pois tai saada huonoja merkintöjä.

Koulussa tapahtuvat kiusaamis- ja syrjintä- tilanteet ovat myös toistuvia puheenaiheita nuorten kuvatessa toisen asteen siirtymään liittyviä pohdintojaan, mutta nuorten pu- heen mukaan ne harvemmin nousevat kes- kusteluun opon kanssa. Toimintahorisontissa merkityksellisistä tekijöistä tunnistamatta tai käsittelemättä jääkin nuorten puheen mukaan syrjintätilanteisiin ja etenkin sosiaali- eroihin ja eriarvoisuuksiin liittyviä kysymyksiä, kuten sukupuolen, seksuaalisuuden tai rasis- min merkityksiä koulutusvalinnoissa. Seu- raavassa aineistokatkelmassa oppilas kuvaa valintansa taustalla olleita, mutta opokeskus- teluissa ohitetuiksi tulleita ajatuksiaan:

Oppilas: ...mua on kiusattu tässä koulussa tosi paljon ja tähän päiväänki vielä kiusataan. Ku mä oon homo ni sen takii... jos mä oon kuullu jotain, että jossain koulussa on tosi paljon syrjintää, ni niihin mä en todellakaa ollu hakemassa... Ja se (opo) just ehdotti mulle just semmosii lukio, tai no se just kerto mulle, että mun kannattais hakea semmoseen lukioon, et mihin sä haluat, eikä sillee, et sun pitää

kattoo, et mitä ihmisiä siellä on. Se ei oo ottanu sitä puheenaiheeks sillee, koska siihen ei oo mitenkään liittyny mikään opo-asia vielä tietääkseni.

Aineistositaatin nuoren tapaan koulutusvalintaa voikin ohjata toive syrjimättömästä, turvallisesta koulusta ja valinnassa merkityksellistä on se, millaisia mielikuvia eri oppilaitoksiin ja aloihin sekä niiden ilmapiiriin ja opiskelijoihin liittyy (Ball, Reay & Davis 2002; Souto 2016; Lehtonen 2023; Lankinen 2024). Nuorten keskuudessa välittyy tieto siitä, missä oppilaitoksissa on kiusaamista ja syrjintää, minkä myötä tietyt alat tai oppilaitokset voivat rajautua nuorelle mahdollisten ja mielekkäiden valintojen ulkopuolelle. Tämä näyttää kuitenkin jäävän nuorten keskinäiseksi tiedoksi, eikä tule jaetuksi opinto-ohjaajan kanssa. Opon kehutus olla miettimättä muita ihmisiä sivuuttaa ja jättää tunnistamatta tai vähintäänkin asettaa toissijaiseksi perusteeksi koulutusvalinnan sosiaaliset ulottuvuudet.

Nuorten puheen mukaan ohjauksessa harvemmin käsitellään myöskään sukupuolen mukaan segregoituneita koulutus- ja ammattialoja tai laajemmin sukupuolen merkityksiä koulutusvalinnoissa. Sukupuolen mukaan jakautuneet koulutus- ja ammattialat ovat kuitenkin nuorille näkyviä ja ohjaavat nuorten valintoja muovaten heidän toimintahorisonttejaan ja käsityksiään omista mahdollisuuksistaan (Lahtinen ym. 2019). Huomionarvoista on etenkin se, että nuoret näyttävät toivovan, että sukupuolesta ja sen merkityksestä suunnanotoissa puhuttaisiin enemmän:

Oppilas: ...et jos joku tyttö just menee poikien alalle, niin sitä ei hirveen hyvälläkään katsota...mun yks kaveri...sekin oli just hakemassa sähköalalle mutta ko se sai kuulla niin paljon just siitä, et se yrittää jotain ni se sit otti kokonaan pois sen vaihtoehon siitä... että kyl estää jotakin hakemasta sen takia just sinne. Haastattelija: Mitä sä ajattelet, voisko tota jo koulussa vaikka tai opotunneilla tai oottekste puhunu tollasista aiheista?

Oppilas: Ei olla kauheesti sillon, kun mie oon olla läsnä ni ei oo ikinä puhuttu tästä aiheesta. Mie en tiää, tietääks opot tai opettajat ylipäättään hirveesti tästä koko asiasta, et se menee näin. Että voi olla, että opettajat ei tiää asiasta mittään.

Haastattelija: Oisko toi sellanen teema, mitä vois käsitellä vaikka siellä opotunneilla tai?

Oppilas: Kyllä varmasti, että ihan vaan et siit puhuttas, et ei oo olemassa tyttöjen ja poikien aloja, että ihmiset oikeesti ymmärtäs tän asian... Kyllä se varmasti auttas, jos siit puhuttas enemmän, ku ei siit puhuta nyt yhtään.

Kuten aineistositaatti osoittaa, sukupuolelle epätyypillisen valinnan tekijä saatetaan vertaisten toimesta palauttaa takaisin järjestykseen ja sukupuolelleen tyypillisen valinnan tekemiseen. Haastatellun nuoren ystävä olikin tässä tapauksessa päätyynyt vertaisilta saatujen kommenttien vuoksi vaihtamaan sähköalan sosiaali- ja terveysalaan ja tekemään sukupuolelleen tyypillisen valinnan. Nuoren kuvaama hiljaisuus aiheen ympärillä tekee sukupuolittuneista järjestyksistä luonnollisia, eikä tee sukupuolta ja sen merkityksiä näkyväksi (Myyry 2020). Eroihin ja eriarvoisuuksiin liittyvät kysymykset ja mahdolliset koulussa koetut kiusaamis- ja syrjintätilanteet sekä niiden heijastuminen nuorten toimintahorisontteihin näyttäytyvätkin nuorten puheessa jäävän nuorten keskinäisiksi ja rajautuvan opo-asian ulkopuolelle.

Ohjauksen käytänteet nuoren toimintahorisonttia laajentamassa

Haastateltujen nuorten puheessa kaiken opon kanssa työskentelyn lähtökohtana on nuoren kokemus ohjauksuhteen laadusta. Ohjauksuorovaikutukseen kohdistuvan tutkimuksen näkökulmasta kyse on tällöin allianssin eli ohjauksuomppanuuden rakentumisesta (Vehviläinen 2014). Sen syntymisen keskeisinä elementteinä pidetään luottamuksellista ja ystävällistä tunnesuhdetta (emt.), joka korostuu myös tämän tutkimuksen nuorten puhees-

sa. Erityisesti suhteen laadulla on keskeinen merkitys sen määrittämisessä, mitä nuoren toimintahorisontin osa-alueita ohjauksessa voidaan käsitellä ja mitä ei. Allianssin rakentuminen ei ole automaattista eikä tapahdu hetkessä, ja sen syntyamiseen joutuvat ohjaussuhteen kummatkin osapuolet tekemään töitä (Vehviläinen 2014). Nuorten puheessa opon toiminnalla ja sillä, miten opo kohtaa nuoren sekä tämän elämän merkitykselliset asiat, on kuitenkin keskeinen merkitys:

Oppilas: ...semmoista luottamusta tai semmoista... Se tuntuu, että niitä oikeasti kiinnostavat ja kuuntelevat oikeasti. Jos sanoo jotain, niin he eivät heti vain tuomitse sitä, että ne vähän silleen pohtii sitä myös.

Aineistosimerkin nuoren ajatusten mukaisesti ohjaussuhde voi onnistuessaan tarjota nuorelle nähdäksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksia sekä uskoa siihen, että opo pystyy auttamaan häntä (Vehviläinen 2014). Edellisen aineistositaatin nuoren tavoin haastattelujen nuorten puheessa keskeisiä tekijöitä olivat oposta välittyvä aitous, empaattisuus ja hyväksyntä, se ettei opo ”heti vain tuomitse” (Rogers 1961). Yksilöohjauksissa käytyjen keskustelujen lisäksi opo voi viestiä nuorelle kiinnostusta ja välittämistä pienilläkin vuorovaikutuksen teoilla ja erityisesti kohtaamiset opo- ja luokkahuoneen ulkopuolella olivat nuorten puheessa merkittäviä. Se, että opo ”tulee välillä kysyykki, et mitäs sä teit viikonloppuna ja tällai”, viestii nuorelle opon kiinnostusta ja välittämistä. Opon osoittamasta välittämisestä kertovat myös seuraavat nuorten haastattelukatkelmat:

Oppilas: Kyl se (opo) selkeesti halus pitää huolen, että mä oon varmasti löytäny hyvät ja oikeet jatko-opiskelupaikat tai sillain. Sit se halus varmasti mun tietävän ne kaikki realistiset puolet niis ja jatko-opiskelupaikassa ja lukioissa ja kaikis semmosissa. Mun mielest se oli tosi hyvä... ei vaan sillain niinku, et tää on tosi hyvä, et valitse tää,

vaan se oikeest kertoo realistisesti ne kaikki jutut siit paikasta itessään, et kokeeks se, et se on sulle liian raskasta tai vastaavaa.

Oppilas: et kyl se (opo) tulee kysyyn sulta esim. välillä, et tajuksiks nyt varmasti, mitä täs pitää tehdä ja sillain. Mun mielest se on tosi hyvä, koska mä en saa ite kauheesti mitään ikinä aikaseks ilman apua, niin se on tosi hyvä, et tulee tollain kysyyn ja jutteleen.

Nämä nuorten puheessa esiintyvät opon huolehtimiset ja välittämiset koskivat edellisten aineistositaattien tavoin usein erityisesti jatko-opintovaihtoehtoja ja yhteishaun tekemistä. Opo tulee mukaan nuoren koulutusvalinnan tekemiseen varmistelun ja kysymysten kautta, mitä nuoret pitävät tärkeänä. Opolta saatujen palautteiden ja neuvojen myötä nuoret kertovat pystyvänsä tekemään perustellumman valinnan. Opo-asian rakentumisen kannalta merkityksellistä onkin se, mitä opon kanssa yhdessä harjoitellaan ja tehdään sekä mille ohjauksessa annetaan aikaa ja mihin keskitytään. Erityisesti työelämän tutustumisjaksoihin liittyy nuorten mukaan paljon erilaisten harjoitteiden tekemistä, jotka vahvistavat nuoren toimintamahdollisuuksia:

Oppilas: Kokemuksia, rohkeutta... Apua. Siis, Teppo on antanut tosi paljon, siis just kokemuksia. Sellaisia, joita ei välttämättä tule olemaan vastassa myöhemmin. Et siis me just joku aika sitten Teppotunnilla käytiin kurkkaamassa työmaata, joka on sitten taas sellainen, että se ei oo ihan... Sinne ei pääse kuka vaan.

Oppilas: Mä en ois kyl päässy näin pitkälle ilman niit (opojen) apuja. Esimerkiks TETti on hyvä esimerkki, mä sain niiltä sen numeron. Emmä tietäny, mist voi ettiä just niit numeroit ja tälle.

Oppilas: Sitten oli se työhakemus-juttu, se missä täytyy tehdä video-CV, sen tekoa me ollaan harjoiteltu. Mun mielest se on ihan tosi hyvä taito, et me harjoitellaan sitä nytten...

Työelämätaitojen harjoittelu ja työelämään tutustumisjakso ovat osa kaikille kuuluvaa oppilaanohjausta, mutta erityisesti

Teossa nuoret saavat mahdollisuuden harjoitella näitä taitoja enemmän. Teppoon liittyykin nuorten puheen mukaan paljon toivottuja erityisiä mahdollisuuksia, joihin nuoret eivät olisi ilman ohjausta ja opojen apua päässeet käsiksi. Opot näyttävätkin tunnistavan nuorten toimintahorisonttien mahdollista rajoittuneisuutta sosiaalisten verkostojen osalta, jolloin opon omat kontaktit ja verkostot näyttäytyvät keskeisinä. Opojen järjestämät tutustumis- ja vierailumahdollisuudet ovat monen nuoren kohdalla toimineet tulevaisuuden näkymiä laajentavina ja mahdollistaneet nuorille positiivisten kokemusten ja palautteen saamisen. Huomionarvoista on kuitenkin se, että nuoren toimintahorisontin näkökulmasta nämä ohjaukselliset teot kiinnittyvät tiedottamiseen ja uusien vaihtoehtojen tarkasteluun, eivätkä siihen, millä muulla tavoin nämä nuoren rajoittuneet sosiaaliset verkostot ovat osa koulutusvalinnan prosessointia.

Ohjauksen käytänteet nuoren toimintahorisonttia rajaamassa

Vastaavasti opo-asioista ulossulkeviin ohjauksen käytänteisiin liittyy vaikeneminen ja hiljaisuus tiettyjen nuorten elämässä merkityksellisten, toimintahorisontteja muovaavien teemojen ympärillä. Se, mitä opo ei ota puheeksi ja mistä hän vaikenee, tulee jättäneeksi tietyt asiat nuorten keskinäisiksi. Tällaisina näyttäytyivät esimerkiksi rasismiin ja seksuaalisuuteen liittyvät syrjintätilanteet. Toisaalta jotkut asiat voivat jäädä myös nuoren itsensä kannettavaksi, kuten seuraavassa oppilaan jaksamiseen liittyvässä tilanteessa. Tässä aineistoesimerkissä nuori kuvaa juuri kysymisen merkitystä, sillä erityisesti huolista tai haasteista on helpompi alkaa puhua vastuksena ammattilaisen esittämiin kysymyksiin. Nuori voi kuitata kuulumisten kysymisen ”ihan hyvin” vastauksella, ja jos siihen ei pyy-

detä tarkennusta, ei nuori välttämättä lähde itse oma-aloitteisesti avaamaan kuulumisiaan sen laajemmin:

Oppilas: En tiää, ei oo sillee ehkä tullu puheeks, et yleensä jos kysytään et miten menee, ni vastaan ”ihan hyvin”...kun nähtiin kahestaan ni ne liittyy muihin asioihin enemmänkin, ni ei sillon ollu semmonen tilanne, mis ehkä tulis mieleen kertoo. Haastattelija: Nii joo, et keskitytään sit niihin... Oppilas: Näihin yhteishakuun ja näihin...mitäköhän me ollaan, no oikeestaan vaan puhuttu näist valinnoista, kun miul on kuitenkin jo niin selkeää se, mitä mä haluan tehdä... mutta oikeestaan yhteishakujuttuja... Ja se (erikkaope) osaa kysyy miulta, et mun ei tarvii ite alottaa sitä, et se yleensä ite alottaa sen keskustelun ni sit se on helpompi alkaa puhumaan asiasta... Jos opo ois kysyny just vaikka, että onko raskasta, onko mitä uupumisen merkkejä tai tämmöstä, ni kyl varmaan oisin kertonuki. Se oikeestaan tarvii, et mie alan kertoo, ni se tarvii sen toisen kysymyksen, et se toinen kysyy miulta, et en mie ikinä ala itsestäni puhumaan kellekään tosta vaan, et kyl se tarvii sen, et se toinen kysyy.

Nuoren kokemuksen mukaan erityisopettajan taito kysyä myös esimerkiksi jaksamiseen liittyviä kysymyksiä on näyttäytynyt ratkaisevana sen suhteen, millaiseksi vuorovaikutus ja sen sisällöt ovat muovautuneet. Kysyminen ja puheeksi ottaminen ovatkin ohjaussuhteen näkökulmasta keskeisiä vuorovaikutusta ohjaavia tekoja (esim. Peavy 2006; Vehviläinen 2001, 2014), jotka osaltaan ohjaavat ja rajaavat sitä, mitä nuoret opolle kertovat. Kysymisen ja puheeksi ottamisen myötä nuoret saattavat tuoda keskusteluun vaikeita asioita, jolloin nuoren näkökulmasta on olennaista, miten opo tähän reagoi. Nuoren huolen vastaanottaminen ja siihen myötätuntoinen suhtautuminen kuuluvat sosiaalisen kiinteyden luomisen ja ylläpitämisen keskeisiin keinoihin, jotka osaltaan luovat nuorelle tunteen siitä, että hänestä huolehditaan ja välitetään (Vehviläinen 2014, 125). Tämän takia ei ole yhdentekevää, pysähdytäänkö ohjauksessa nuoren huolen äärelle vai ohjataanko nuori

huolen esiin nostettuaan saman tien toiselle ammattilaiselle. Tästä toimii esimerkkinä seuraava nuoren aineistositaatti:

Haastattelija: Oot sä puhunut (opon) kanssa, opon kanssa noista just vaikka ahdistuksesta tai koulunkäymisestä tai noista, liittyen noihin asioihin?

Oppilas: Joo, oon puhunut.

Haastattelija: Mitä te ootte (opon) kanssa keskustellut niistä?

Oppilas: Mä en edes muista. Siitä on pitkä aika. Se oli joskus syyskuussa. Mutta lähinnä myöskin koulukuraattorin kanssa ollaan siitä puhuttu ja itseasiassa se opokin sano, et mun kannattais ehkä mieluummin mennä koulukuraattorillekin puhumaan tosta, niin.

Opo on osa koulun moniammatillista tiimiä ja on tietysti tärkeää ohjata nuori eteenpäin toiselle ammattilaiselle, jotta nuori saa tarvitsemansa avun ja tuen. Kyse on kuitenkin siitä, kuinka nopeasti tämä siirtäminen tehdään. Jos nuori on ohjattu heti koulukuraattorille sen jälkeen, kun hän on kertonut kokemistaan haasteista, voi nuoren tulkinta olla se, ettei näistä asioista kuulu puhua opolle. Tällä tavoin ohjaajat saattavat päätyä tarkoittamattaan kommunikoimaan nuorille, etteivät he ole valmiita kohtaamaan kaikkia heidän todellisuutensa puolia (Vehviläinen & Souto 2022, 460). Tämä voi heijastua vuorovaikutuksen laatuun sekä rajata osan nuoren toimintahorisontista ulos opo-asioista, vaikka niillä on merkitystä myös koulutusvalinnan tekemisessä.

Hiljaisuuden ja vaikenemisen seurauksista joidenkin nuorten elämässä merkityksellisten aiheiden ympärillä kertoo myös seuraava nuoren kommentti liittyen rasismiin kysymyksiin: ”Enemmän puhutaan siitä, mitä se on ollu ennen se rasismi, et ei puhuta ehkä silleen nykypäivänä, et ei kyl oikeesti puhuta, mitä nykypäivänä se on.” Koska asiasta ei puhuta, ei nuori voi olla varma, onko koulun aikuisilla ymmärrystä käsitellä nuoren kohtaamaa rasismia. Puhumattomuus voi näyttäytyä nuorille

välinpitämättömyytenä ”ei sitä (opoa) ois kiinnostanu” tai ymmärtämättömyytenä ”en usko et se (opo) ois ymmärtäny”. Nuoren näkökulmasta asian itse puheeksi ottamiseen liittyikin tällöin riski. Jos asiasta ei ole käyty yhteistä keskustelua, ei nuori voi olla varma siitä, miten opo suhtautuu hänen ajatuksiinsa tai ymmärtääkö tämä hänen kokemustaan. Jos nuoret kokevat, etteivät he voi jakaa rasismien kokemuksiaan koulun ammattilaisten kanssa, riskinä on, että vastuu tuen ja hoivan antamisesta voi ammattilaisten sijaan jäädä pelkästään niiden nuorten harteille, jotka jakavat samat kokemukset (Kurki 2024).

Rasismien tavoin sukupuoli näyttäytyy nuorten puheessa teemana, josta vaietaan tai jota ei ainakaan käsitellä riittävästi ohjauksessa. Kuten jo aiemmin esitetty nuoren aineistositaatti ”tyttöjen ja poikien aloista” osoitti, ei vaikeneminen onnistu purkamaan vallitsevia sukupuolistereotypioita ja -järjestyksiä. Nuorten näkökulmasta myös opotunneille valitut aiheet rakentavat mielikuvia siitä, minkälaiset tekijät nähdään merkityksellisinä koulutus- ja ammatinvalinnoissa tai mistä ylipäätään voidaan käydä keskustelua opon kanssa. Opotunnit ovat paikka, jossa yhteiskunnallisten erontekojen merkitystä nuorten toimintahorisonttien muotoutumiselle voidaan yhteisesti käsitellä sekä lisätä nuorten tietoisuutta siitä, miten koulutus- ja ammatinvalinnat sekä käsitykset itselle ”luonnollisista” vaihtoehdoista muodostuvat (Souto 2020). Käsiteltävien aiheiden lisäksi nuorille tulee näkyväksi myös se, kenelle mikäkin puhe esimerkiksi opotunneilla tai kouluvierailuilla on suunnattu. Sukupuolistereotyyppien purkamisen näkökulmasta ei siis riitä vain se, että kaikille tarjotaan pääsy ja mahdollisuus samaan tietoon, jos puhe on esimerkiksi suunnattu vain tietyn sukupuolen edustajille, kuten seuraavasta aineistoesimerkistä käy ilmi:

Oppilas: Silloin kun meillä oli joku mies kertomassa (opotunnilla) (alasta)... niin siitä kyllä huomasi, että se oli vähän niinku suunnattu just niille pojille ja sit se oli... jossain vaiheessa, että niin, että tytötkin kyllä voi hakea... jos sä vaan oot, okei tytökin voi hakee, niin sit se on vaan just aina semmosen pinta- puolista, että tytötkin toki voi, että ei vaan, kun tytöt hakee, tai tiedätkö silleen, että ei siitä mun mielestä tarvitsisi mitenkään erityisesti mainita, että tytötkin voi hakea (alalle), kun miksei voisi... Ja sitten kun mun kaveri halusi mennä katsoa (oppilaitosvierailussa) sitä urheilulinjaa, kun ne selitti sitä... selvästi puhu sitä vaan niille yhille pojille siellä, jotka on ne isot lihaksikkaat pojat siellä, niin ihan selvästi puhuu vaan niille, eikä ollenkaan vaikka mun kaverille, joka on ihan kunnollinen urheilija.

Koulun aikuisten, osin tiedostamattomatkin oletukset sukupuolille tyypillisistä ammateista tai koulutusaloista voivat tulla nuorille näkyväksi edellä kuvaaman nuoren esimerkkien tapaan. Tällöin irralliset ja vuorovaikutuksen kanssa osin ristiriitaiset kommentit, kuten ”tytötkin kyllä voi hakea”, voivat kääntyä ”hyvästä tarkoituksestaan” huolimatta normien haastamisen sijasta vahvistamaan sukupuolistereotyyppioita (Juutilainen 2003, 141). Tällä tavoin tietyt ohjauksen käytänteet voivat päätyä vahvistamaan sosiaalisten erojen rajaavaa ja rajoittavaa merkitystä nuorten toimintahorisonteissa, vaikka ohjauksen yhdenvertaisuutta edistävät tavoitteet vaatisivat pikemminkin erojen merkitsevyyden kyseenalaistamista ja vähenemistä.

Opo-asian suhde tehostettuun ohjaukseen

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet tehostettua ohjausta saaneiden 9.-luokkalaisten nuorten haastattelupuhetta ja kysyneet, mitä nuoren toimintahorisontin kannalta merkityksellisiä asioita ohjauksessa käsitellään ja mitä sivuutetaan, sekä millaisilla ohjauksen käytänteillä tämä rajausta opo-asioihin nuorten tulkinnan mukaan rakentuu. Opo-asian pei-

laaminen nuoren toimintahorisontin kannalta merkityksellisiin tekijöihin osoittaa, että ainoastaan osa sen ulottuvuuksista tulee tunnistetuiksi tai käsitellyiksi ohjauksessa. Nuorten mielikuvat opo-asioista rakentuvat yksilö- ja koulukeskeisiksi, mikä toimintahorisontin näkökulmasta tarjoaa kapean katsantokannan nuoreen ja hänen koulutusvalintojensa pohdintoihin ohjauksen holistisen idean valossa. Opo-asioiden ulkopuolelle jää tällöin toimintahorisontin ulottuvuuksia, jotka liittyvät etenkin nuorelle itselleen merkityksellisiin sosiaalisiin suhteisiin sekä sosiaalisiin eroihin. Nuorten puheen mukaan keskustelun tai käsittelyn kohteeksi ohjauksessa harvemmin nousevat esimerkiksi koetut haasteet heille merkityksellisissä sosiaalisissa suhteissa tai sukupuolen, seksuaalisuuden ja rasismien merkitykset heidän toimintahorisonteissaan avautuville tai rajautuville mahdollisuuksille. Näiltä osin tutkimus toistaa jo aiemmin esitettyjä havaintoja (Niemi ym. 2019; Lahtinen ym. 2019; Souto 2020).

Toisin kuin aiemmissa tutkimuksissa, tutkimuksessamme on haastateltu nuoria, jotka ovat saaneet tehostetun ohjauksen myötä vertaisiaan enemmän ohjausta pohdintojensa tueksi. Tästä huolimatta ohjauksen tehostaminen ei näytä laajentaneen ohjauksessa käsiteltävien, nuorten toimintahorisonttien kannalta merkityksellisten aiheiden kirjoa. Yhteiskunnallisten erojen ulottuvuuksien sivuuttamisen myötä ohjauksen käytänteet saattavatkin päätyä ylläpitämään ja vahvistamaan jo olemassa olevaa nuoren toimintahorisontin rajoittuneisuutta sen laajentamisen sijasta. Analyysimme osoittaa, kuinka hienovaraisesti nuoret lukevat koulun opojen toimintaa ja kuinka merkityksellisiä nämä sinänsä pieniltä tai jopa huomaamattomilta vaikuttavat teot vuorovaikutuksessa ovat. Tutkimuksemme tulokset tarjoavat näkökulman myös laajemmin kaikille oppilaille suunnatun oppilaanohjauksen tarkasteluun, sillä tehostettu ohjaus on

käytännössä merkinnyt sitä, että nuoret ovat saaneet määrällisesti enemmän tukea pohdintojensa tueksi. Opo-asian rajat ja ohjauksen käytänteet ovat pysyneet pitkälti samoina.

Yksilön vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet ovat eittämättä tärkeitä käsiteltäviä aiheita ohjauksessa. Samoin on ensiarvoisen tärkeää tukea ja kannustaa nuorta tekemään itseään kiinnostavia valintoja. Opo-asiaa tulisi kuitenkin ulottaa kattamaan laajemmin nuoren toimintahorisontin eri ulottuvuuksia, jotta tehostetulle ohjaukselle asetetut tavoitteet sekä eriarvoistumisen ja syrjäytymisen ehkäisemisestä että sukupuolten tasa-arvon ja nuorten hyvinvoinnin edistämisestä, toteutuisivat (Niemi 2022, 6–8). Koska opo-asia on nuorten itsensä käyttämä termi, sen merkitystä voidaan laajentaa ja rajoja tehdä näkyväksi yhdessä nuorten kanssa esimerkiksi opotunneilla. Samalla voitaisiin laajentaa nuorten ymmärrystä niiden tekijöiden kirjosta, jotka ovat merkityksellisiä nuorten koulutusvalinnoissa. Ilman tätä laajempaa katsetta eivät sukupuolittuneet, luokkaistuneet tai etnistyvät koulutuspolut tule myöskään ohjauksessa purkamisen kohteeksi. Lisäksi nuoret saattavat jäädä yksin näiden vaikeiden yhteiskunnallisten kysymysten kanssa (Hooley, Sultana & Thomsen 2018; Souto 2020; Souto & Sotkasiira 2022). Nuorten kokemukset haastavatkin emansipatoriseen, rakenteita ja sosiaalisia eroja tunnistavaan otteeseen (Sultana 2018), mutta ainakaan tämän tutkimuksen aineistossa se ei vielä saa vastakaikua.

Kiitokset

Opetus- ja kulttuuriministeriö on rahoittanut ”Tehostettu henkilökohtainen oppilaanohjaus – työprosessit, kohtaamiset ja oppilaan toimijuus” -tutkimushanketta, jonka osa tämä tutkimus on.

Lähteet

- Ball, Stephen J. & Reay, Diane & David, Miriam (2002) Ethnic choosing: Minority ethnic students, social class and higher education choice. *Race Ethnicity and Education* 5 (4), 333–357. <https://doi.org/10.1080/1361332022000030879>
- Esbroeck, Raoul Van (2008) Career guidance in a global world. Teoksessa James, A. Athanasou & Raoul Van Esbroeck (toim.) *International handbook of career guidance*. Dordrecht: Springer, 23–44.
- Hodkinson, Phil & Sparkes, Andrew C. 1997. Career-ship. A sociological theory about career decision making. *British Journal of Sociology of Education* 18 (1), 29–44. [10.1080/0142569970180102](https://doi.org/10.1080/0142569970180102)
- Hooley, Tristram & Sultana, Ronald G. & Thomsen, Rie (2018) *Career guidance for social justice: contesting neoliberalism*. New York: Routledge.
- Jahnukainen, Markku & Kivirauma, Joel & Laaksonen, Linda Maria & Niemi, Anna-Maija & Varjo, Janne (2019) Opotunteja ja erityistä tukea. Ohjaus ja tuki koulujärjestelmässä. Teoksessa Markku Jahnukainen & Mira Kalalahti & Joel Kivirauma *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotasaustaiset nuoret ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus, 29–48.
- Jokio, Kati & Myllykoski-Laine, Siru & Seppälä, Saana & Marjanen, Jukka & Nousiainen, Saara & Bodö, Åsa & Honkala, Anna Maria & Ikola, Päivi & Kalalahti, Mira & Kiilakoski, Tomi & Lehtinen, Tuuli-Maria & Liiten, Juha & Rovio, Minna & Sinisalo, Antti & Tilli, Venla (2024) *Opinto-ohjauksen uusien muotojen arvioinnin loppuraportti*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 25:2024.
- Juutilainen, Päivi-Katriina (2003) *Elämään vai sukupuoleen ohjausta? Tutkimus opinto-ohjauskustelun rakentumisesta prosessina*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Koski, Leena (2011) Teksteistä teemoiksi – dialoginen tematisointi. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat: Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Helsinki: Johtamistaidon opisto, 126–152.
- Kurki, Tuuli (2024) Ulkonäön perusteella ajatellaan et me keestetään mitä vaan. Rasismin aiheuttama kipu ja kanssaheiva nuorten vertaistukiryhmissä. *Nuorisotutkimus* 42 (1), 40–58.
- Lahtinen, Jenni & Aapola-Kari, Sinikka & Hoikkala, Tommi & Saari, Juhani & Tolonen, Tarja & Vieno, Atte & Wrede-Jäntti, Matilda (2019) *”Mikä ois mun juttu” - nuorten koulutusvalinnat sosiaalisatiomaisemien kehyksissä: Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja. Valtioneuvoston kanslia. [32](http://julkaisut.valtio-</p>
</div>
<div data-bbox=)

- neuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161925/VNTEAS_2019_68.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 28.4.2024.)
- Lankinen, Ninni (2024) Maahanmuuttotaustaisten tyttöjen toisen asteen koulutusvalinnat. *Nuorisotutkimus* 42 (4), 3-18. <https://doi.org/10.57049/nuorisotutkimus.9155128>
- Lehtonen, Jukka (2023) Rainbow paradise? Sexualities and gender diversity in Finnish schools. Teoksessa Martin Thrupp & Piia Seppänen & Jaakko Kauko & Sonja Kosunen (toim.) *Finland's famous education system: Unvarnished insights into finnish schooling*. Singapore: Springer Nature, 273–288.
- Myrsky, Salla (2020) Sukupuolten tasa-arvon diskursiivinen murros perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2004 ja 2014 välillä. *Kasvatus* 51 (3), 330–342.
- Niemi, Anna-Maija (2015) *Erityisiä koulutuspolkuja? Tutkimus erityisopetuksen käytännöistä peruskoulun jälkeen*. Helsinki: Unigrafia.
- Niemi, Petri (2016) *Ohjaus ja oppilaiden urapohdinta: Turkuilaiden peruskoulun päättöluokkalaisten ohjaukokemukset urapohdinnan selittäjinä*. Turku: Painosalama Oy.
- Niemi, Anna-Maija & Kalalahti, Mira, Varjo Janne & Jahnukainen Markku (2019) Neuvotteluja ja sovitteluja. Kriittisiä havaintoja ohjaustyöstä. Teoksessa Markku Jahnukainen & Mira Kalalahti & Joel Kivirauma *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotaustaiset nuoret ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus, 49–67.
- Niemi, Petri (2022) *Tehostettu henkilökohtainen opilaanohjaus*. Opetushallitus.
- Opetushallitus (2015) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Tampere.
- Opetushallitus (2023) *Hyvän ohjauksen kriteerit*. Helsinki.
- Peavy, R. Vance (2006) *Sosiodynaamisen ohjauksen opas*. Helsinki: Psykologien kustannus.
- Perusopetuslaki 2018. 21.8.1998/628. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L4P14> (Viitattu 20.2.2024.)
- Rogers, Carl (1961) Significant Learning: In Therapy and in Education. Teoksessa Carl R. Rogers *On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy*. London: Constable.
- Souto, Anne-Mari (2016) Etnistyvät toisen asteen koulutusvalinnat. *Nuorisotutkimus* 34 (4), 47–59.
- Souto, Anne-Mari (2020) Väistelevää ohjausta – opinto-ohjauksen yksin jättävät käytännöt maahanmuuttotaustaisten nuorten parissa. *Kasvatus* 51 (3), 317–329.
- Souto, Anne-Mari & Sotkasiira, Tiina (2022). Towards intersectional and anti-racist career guidance. *British Journal of Guidance & Counselling* 50 (4), 577–589. <https://doi.org/10.1080/03069885.2022.2073583>
- Stevanovic, Melisa & Valkeapää, Taina & Weiste, Elina & Lindholm, Camilla (2018) Osallisuus ja yhteinen päätöksenteko mielenterveyskuntoutuksessa. *Psykologia* 53 (5–6), 402–450.
- Sultana, Ronald G. (2018) Precarity, Austerity and the Social Contract in a Liquid World. Teoksessa Tristram Hooley, Ronald G. Sultana & Rie Thomsen *Career guidance for social justice. Contesting Neoliberalism*. London: Routledge.
- Toiviainen, Sanna (2019) *Suhteisia elämänpolkuja – yksilöiden elämänhallintaa? Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 217, verkkojulkaisuja 160. <https://doi.org/10.57049/nts.258>
- Tolonen, Tarja & Aapola-Kari, Sinikka (2021) Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat: pääomat, strategiat ja koulutuksellisen arvon muotoutuminen. *Sosiologia* 58 (2), 1–20.
- Varjo, Janne & Kalalahti, Mira & Silvonen, Jussi (2020) Mihin oppilaita ohjataan? Opinto-ohjauksen rationaalisuudet peruskoulun opetussuunnitelmien perusteissa. *Kasvatus & Aika* 14 (4), 4–20. <https://doi.org/10.33350/ka.91517>
- Varjo, Janne & Holmberg, Lila & Kalalahti, Mira (2019) Maata näkyvässä? Maahanmuuttotaustaisten nuorten toimintahorisontit. Teoksessa Markku Jahnukainen & Mira Kalalahti & Joel Kivirauma *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotaustaiset nuoret ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus, 225–253.
- Vehviläinen, Sanna (2001) *Ohjaus vuorovaikutuksena*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vehviläinen, Sanna (2009) Student-Initiated Advice in Academic Supervision. *Research on Language and Social Interaction* 42 (2), 163–190. <https://doi.org/10.1080/08351810902864560>
- Vehviläinen, Sanna (2014) *Ohjaustyön opas. Yhteistyössä kohti toimijuutta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vehviläinen, Sanna & Souto, Anne-Mari (2022) How does career guidance at schools encounter migrant young people? Interactional practices that hinder socially just guidance. *International Journal for Educational and Vocational Guidance* 22, 449–466. <https://doi.org/10.1007/s10775-021-09467-2>
- Weiste, Elina (2018) Relational interaction in occupational therapy: Conversation analysis of positive feedback. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy* 25 (1), 44–51.